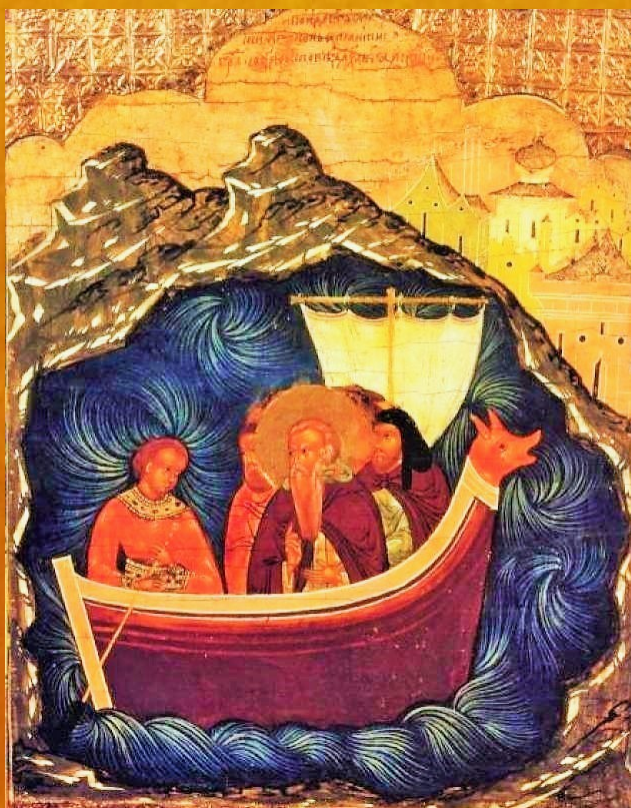

π. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΑΓΕΙΡΑ

Η ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

(η διδασκαλία του οσίου Μαξίμου
του Ομολογητή για τη θεία γνώση)

ΑΘΗΝΑ 2023

Η ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

π. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΑΓΕΙΡΑ

Η ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

(η διδασκαλία του οσίου Μαξίμου
του Ομολογητή για τη θεία γνώση)

ΑΘΗΝΑ 2023

Η ανατύπωση είναι ελεύθερη.

ISBN: 978-618-84452-6-0

εικόνα εξωφύλλου: Λεπτομέρεια εικόνας του οσίου Μαξίμου του Ομολογητή (Istoma Gordeev, Μουσείο Τέχνης και Ιστορίας του Solvychevodsk, Ρωσία).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο σύγχρονος –αυτονομημένος πλέον από τη θρησκεία– Ευρωπαίος, που τόσο φαίνεται να αποστρέφεται το θρησκευτικό του παρελθόν, ώστε από πολλούς να ονομάζεται «μεταχριστιανικός», δεν θα ήταν καθόλου υπερβολικό αν ονομασθεί γνήσιο παιδί της σχολαστικής θεολογίας, καθώς η αυτονόμησή του από τη θρησκευτική του πίστη δεν σήμανε και διαφοροποίηση του τρόπου σκέψης του.

Η Αναγέννηση, ο Διαφωτισμός και τα άλλα μικρότερης έντασης πνευματικά κινήματα της δυτικής Ευρώπης, αναπτύχθηκαν πάνω στη σχολαστική οπτική. Έτσι σήμερα σε κάθε δομή του δημόσιου και ιδιωτικού βίου βρίσκει κανείς τις θεολογικές προϋποθέσεις του Σχολαστικισμού, κύρια χαρακτηριστικά του οποίου είναι η Νοησιарχία και η Διαρχία.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η μελέτη και ανάλυση της ορθόδοξης πατερικής σκέψης έχει πολύ ενδιαφέρον, όχι μόνο φιλοσοφικό, αλλά κυρίως και κατ' εξοχή πρακτικό. Οι Πατέρες της Εκκλησίας, βλέποντας τον άνθρωπο ως πρόσωπο και τη σχέση του με τον Θεό και τον κόσμο σε μια πραγματική ενότητα, χωρίς να αίρεται εκατέρωθεν η φυσική τους ετερότητα, εισάγουν τις προϋποθέσεις για μια κοινωνία όπου ο άλλος (άνθρωπος, ζώα, φύση) δεν θα είναι ξένος και ως εκ τούτου αντικείμενο εκμετάλλευσης. Ο Καταφατισμός (=θεολογία της Αποδοχής) και ο Αποφατισμός (=θεολογία της Άρνησης) κάτω από την πατερική οπτική, την οπτική της ζωντανής κοινωνίας και μετοχής, και όχι της αποσπασματικής νόησης, δείχνουν προς την κατεύθυνση αυτή.

Στην ορθόδοξη θεολογία, Κατάφαση (=Αποδοχή) ονομάζεται η προσπάθεια του ανθρώπινου νου να προσδιορίσει και να περιγράψει τον Θεό, ενώ Απόφαση (=Άρνηση) η παραδοχή του ότι ο Θεός δεν μπορεί να προσδιοριστεί και να περιγραφεί.

ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΥΣΗ

Δυτική και ανατολική μεθοδολογία

Η δυτική θεολογία χρησιμοποιεί κυρίως τρεις οδούς για να περιγράψει τον Θεό. Η πρώτη οδός είναι η θετική (*via affirmationis*), κατά την οποία αποδίδονται στον Θεό έννοιες και ονόματα της δικής μας κτιστής πραγματικότητας (αγαθός, μακρόθυμος κ.λπ.). Η δεύτερη οδός είναι η αρνητική (*via negationis*), κατά την οποία αποδίδονται στον Θεό αντίθετες έννοιες (άκτιστος, άχρονος κ.λπ.). Η τρίτη οδός είναι η οδός «της υπεροχής» (*via eminentiae*), κατά την οποία αποδίδονται στον Θεό γνωρίσματα της δικής μας πραγματικότητας στον υπερθετικό βαθμό (παντοδύναμος, παντογνώστης κ.λπ.)¹.

Αν και με την πρώτη ματιά η θετική και η αρνητική οδός της δυτικής θεολογικής σκέψης φαίνεται να έχουν ομοιότητες με την Κατάφαση και την Απόφαση της ορθόδοξης θεολογίαςⁱ, στην πραγματικότητα δεν υπάρχει αντιστοιχίαⁱⁱ², καθώς –σε αντίθεση με τη δυτική θεολογία– στη σκέψη του οσίου Μαξίμου και των άλλων Ελλήνων Πατέρων δεσπόζει όχι η νοητική προσέγγιση, αλλά ο προσωπι-

ⁱ Στην ορθόδοξη θεολογία, Κατάφαση (=Αποδοχή) ονομάζεται η προσπάθεια του ανθρώπινου νου να προσδιορίσει και να περιγράψει τον Θεό, ενώ Απόφαση (=Άρνηση) η παραδοχή του ότι ο Θεός δεν μπορεί να προσδιοριστεί και να περιγραφεί.

ⁱⁱ Όπως πολύ χαρακτηριστικά παρατηρεί ο θεολόγος κ. Μάριος Μπέγζος, «το να μιλάμε αποφαστικά για τον Θεό σημαίνει να υπερβαίνουμε όλους τους προσδιορισμούς του Θεού, τόσο τους θετικούς όσο και τους αρνητικούς» {«Aprophatisch von Gott reden heisst, dass man alle Attribute Gottes, sowohl die positiven wie auch die negativen, übersteigt» (M. P. Begzos, 1986, σ. 180)}.

κός, «κοινωνικός» τρόπος γνώσης του Θεού³.

Στη δυτική δηλαδή θεολογία κυριαρχεί η διαλεκτική και νοητική αναγωγή προς τον Θεό, ενώ στην ανατολική πατερική οπτική υπάρχει η λειτουργική σχέση ζωντανής εμπειρίας και κατάφασης προς τα ονόματα, τους συλλογισμούς και γενικά προς τη θεολογική επιστήμη. Η Κατάφαση είναι για τη ρητή κτιστή πραγματικότητα ενώ η Απόφαση είναι για την άρρητη άκτιστη πραγματικότητα⁴ και συγχρόνως ο Θεός –όντας υπεράνω κάθε ανθρώπινου νοήματος– είναι πέρα από κάθε κατάφαση (αποδοχή) και απόφαση (άρνηση)⁵.

Ο οντολογικός χαρακτήρας της γνώσης

Η γνώση του Θεού δεν είναι μόνο θέμα γνωσιολογικό, αλλά κυρίως οντολογικό. Πρώτα ζούμε και ύστερα συλλογιζόμαστε⁶. Η γνώση του Θεού, για την οποία κάνουν λόγο οι Πατέρες της Εκκλησίας, δεν είναι καρπός νοησιαρχικού στοχασμού, αλλά υπαρξιακής σχέσης με τον Θεό μέσα σε μια πορεία καθάρσεως, φωτισμού και τελειώσεως του ανθρώπου, είναι θέα του Θεού και μετοχή στην Αλήθεια⁷.

Η Κατάφαση και η Απόφαση στην πατερική θεολογία έχουν σχέση με αυτήν την εμπειρία. Αίρονται τα γνωρίσματα και οι έννοιες της κτιστής πραγματικότητας από την αποφατική θεολογία, γιατί η εμπειρία αυτή δεν ταυτίζεται με καμμιά κτιστή περιοχή και γνώση. Δίνονται γνωρίσματα και έννοιες της κτιστής πραγματικότητας από την καταφατική θεολογία, γιατί τα όντα είναι κτιστά και δια μέσου των συμβολικών παραστάσεων ανάγονται στην περιοχή του αρρήτου⁸. Η γνώση του Θεού είναι μια συνεχής και ατελείωτη οδός, όπου το τέλος πάντοτε σημαίνει την αρχή και όπου το κάθε τι φανερώνεται προς το παρόν μόνο μερικώς {«με ασάφεια, σαν μέσα από μεταλλικό καθρέπτη» (Α΄ Κορ. 13, 12)ⁱ}⁹.

ⁱ «δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι» (Α΄ Κορ. 13, 12).

ΤΑ ΠΕΔΙΑ ΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Γνωστός και άγνωστος

Ο άκτιστος Θεός σχετίζεται πραγματικά με τον κτιστό κόσμο μέσω των ενεργειών του και γίνεται γνωστός από αυτές κατά την εκδήλωσή τους στην κτίση και την ιστορία. Εν τούτοις, κατά την ουσία του παραμένει τελείως υπερβατικός και απρόσιτος. Υπό την έννοια αυτήν ο Θεός είναι γνωστός και άγνωστος, ρητός και άρητοςⁱ¹⁰.

Έτσι ο όσιος Μάξιμος, ακολουθώντας τους Καππαδόκες Πατέρες, διακρίνει στον Θεό τα εξής: α') το «ὅτι ἐστίν» ο Θεός, δηλαδή απλώς το ότι υπάρχει, και το γνωρίζουμε αυτό από τις θείες ενέργειες, που εκδηλώνονται στη δημιουργία, β') το «πῶς ἐστίν» ο Θεός, δηλαδή την προσωπική του ύπαρξη ως Αγία Τριάδα, η οποία μας αποκαλύφθηκε στη Θεία Οικονομία και γ') το «τί ἐστίν» ο Θεός, δηλαδή την ουσία του, την οποία δεν υπάρχει η παραμικρή δυνατότητα να γνωρίσουμε¹¹.

Σε σχέση με τη δημιουργία

Η καταφατική θεολογία θεωρεί τον Θεό ως αιτία του κόσμου και δίνει διάφορα ονόματα, που προσδιορίζουν τη θέση του προς τη δημιουργίαⁱⁱ¹². Έτσι, αποδίδονται προσωνύμια στον Θεό, όπως αγα-

ⁱ «Διότι από τα θεία άλλα είναι στους ανθρώπους καταληπτά κι άλλα ακατάληπτα» {«Διότι τῶν θείων, τὰ μὲν ληπτά, τὰ δέ, ἄληπτα τοῖς ἀνθρώποις» (Μάξιμος Ομολογητής, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 4, 5, PG 90, 1048D)}.

ⁱⁱ «Όταν καταφάσκουμε το θείο στα κτίσματα, λέει, τότε το νοούμε μαζί με τα κτίσματα, ως αιτία όμως της δημιουργίας τους» {«Όταν τὸ Θεῖον καταφάσκωμεν τῶν ὄντων, φησί, συνεπινοοῦμεν αὐτὸ τοῖς οὐσιν· ἀλλ' ὡς αἰτίαν

θός, σοφός, δύναμη προνοητική και δημιουργική κ.ά.ⁱ. Οι ανθρώπινες αυτές εκφράσεις για τον Θεό δίνονται «σύμφωνα με τα όρια και τις δυνατότητες της γλώσσας μας, καθώς δεν μας είναι δυνατό να την υπερβούμε»ⁱⁱ.

Όλα τα ονόματα που αποδίδονται στον Θεό, αν δεν εκφράζουν τον ιδιαίτερο τρόπο ύπαρξης των προσώπων της τριαδικής θεότητας, προσπαθούν να αποδώσουν την αιτιώδη σχέση του Θεού με τον κόσμοⁱⁱⁱ¹³.

Ο τρόπος ύπαρξης του Θεού

Η ορθόδοξη θεολογική οπτική έχει, κυρίως από την εποχή του Vl. Lossky^{iv}, παρεξηγηθεί ως άρνηση. Αλλά, ενώ αυτό ισχύει για την ουσία του Θεού, τόσο οι ενέργειες, όσο και το «πῶς ἐστίν» ο Θεός, μας αποκαλύπτονται. Διαφορετικά δεν θα ξέραμε ότι ο Θεός είναι όχι μόνο αγαθός, αλλά και Τριάδα¹⁴. Ο λόγος αυτός για την προσω-

ποιητικήν» (Μάξιμος Ομολογητής, *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφόρων ἀπόρων* 25, PG 90, 340C)}.

ⁱ Με την έννοια αυτήν ο Θεός χαρακτηρίζεται από τον όσιο Μάξιμο ως «ο μόνος νους όσων νοούν κι όσων νοούνται, ο λόγος όσων λέγουν κι όσων λέγονται, η ζωή όσων είναι ζωντανοί κι όσων ζωή λαμβάνουν» {«ο μόνος νοῦς τῶν νοούντων καὶ νοουμένων καὶ λόγος τῶν λεγόντων καὶ λεγομένων καὶ ζωή τῶν ζώντων καὶ ζουομένων» (Μάξιμος Ομολογητής, *Ἡ Μυσταγωγία*, 1996, Προοίμιον 262ν, 26-2, σ. 146-148)}.

ⁱⁱ «τῶ μέτρῳ τῆς ἡμετέρας γλώσσης ἀκολουθῶν (οὐ γὰρ ὑπερβῆναι ταύτην δυνατὸν ἡμῖν)» (Μάξιμος Ομολογητής, *Σχόλια εἰς τὸ Περὶ θείων ὀνομάτων* 2, PG 4, 189B).

ⁱⁱⁱ «Δεν γνωρίζουμε από την ουσία του τον Θεό, αλλά από τα θαυμαστά του έργα και την πρόνοια των δημιουργημάτων. Δια μέσου αυτών, σαν από καθρέπτες, κατανοούμε την άπειρη αγαθότητα και σοφία και δύναμη» {«Οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸν Θεὸν γινώσκουμεν, ἀλλ' ἐκ τῆς μεγαουργίας αὐτοῦ καὶ προνοίας τῶν ὄντων. Διὰ τούτων γὰρ ὡς δι' ἐσόπτρων, τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν κατανοοῦμεν» (Μάξιμος Ομολογητής, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 1, 96, PG 90, 981C)}.

^{iv} Vladimir Nikolayevich Lossky (1903-1958).

πική ύπαρξη του Θεού είναι εμπειρικός (γιατί εμπειρική είναι η γλώσσα της θεολογίας, ακόμα και όταν σχετίζεται με οντολογικές κατηγορίες)¹⁵.

Η ουσία του Θεού

Ο Θεός είναι ως προς την ουσία του εντελώς απρόσιτος στον άνθρωποⁱ, καθώς το οντολογικό χάσμα μεταξύ κτιστού και ακτίστου δεν επιτρέπει τη γνωσιολογική προσπέλαση του ακτίστου από την πλευρά του κτίσματος¹⁶. Το θαυμαστό μέγεθος της απεραντοσύνης του Θεού δεν έχει ποσότητες, ούτε μέρη, ούτε διαστάσεις και δεν παρέχει την παραμικρή δυνατότητα κατανόησης, ώστε να γνωρίσει κανείς τι είναι κατά την ουσία τουⁱⁱ.

Ο όσιος Μάξιμος υπογραμμίζει με ιδιαίτερη έμφαση στα κείμενά του το απρόσιτο και ακατάληπτο της θείας ουσίαςⁱⁱⁱ. Όλα όσα

ⁱ «Το θείο –και όσα ανήκουν σ’ αυτό– είναι κατά ένα μέρος γνωστό και κατά ένα μέρος άγνωστο. Γνωστό μεν ως προς τη θεωρία των σχετικά με αυτό [των ιδιοτήτων του], άγνωστο δε ως προς αυτό το ίδιο [την ουσία του]» {«Κατά τι μὲν γνωστὸν τὸ Θεῖον καὶ τὰ θεῖα· κατὰ τι δέ, ἄγνωστον. Καὶ γνωστὸν μὲν, τοῖς περὶ αὐτὸ θεωρήμασιν· ἄγνωστον δέ, τοῖς κατ’ αὐτό» (Μάξιμος Ομολογητής, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 4, 7, PG 90, 1049AB)}.

ⁱⁱ «Γιατί το θαυμαστό μέγεθος της θείας απεραντοσύνης είναι χωρίς ποσότητες, χωρίς μέρη και χωρίς καθόλου διαστάσεις, και δεν υπάρχει η παραμικρή δυνατότητα κατανόησης, ώστε να φθάσει κάποιος να γνωρίσει ό,τι κι αν είναι αυτός κατά την ουσία» {«Τὸ γὰρ θαυμαστὸν μέγεθος τῆς θείας ἀπειρίας ἄποσόν τέ ἐστι καὶ ἀμερὲς καὶ παντελῶς ἀδιάστατον καὶ τὴν οἴαντοῦν πρὸς τὸ γνωσθῆναι, ὅ,τι ποτὲ κατ’ οὐσίαν ἐστί, φθάνουσαν αὐτὸν οὐκ ἔχον κατάληψιν» (Μάξιμος Ομολογητής, *Ἡ Μυσταγωγία*, 1996, Ε΄ 271r, 19-22, σ. 170)}.

ⁱⁱⁱ «Από τα κατά την ουσία (δηλαδή από την ίδια την ουσία) ο Θεός ουδέποτε γίνεται γνωστός τι είναι» {«Ἐκ τῶν κατὰ τὴν οὐσίαν, τουτέστι ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς, ὁ Θεὸς οὐδέποτε τι ὑπάρχων γινώσκειται» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου*, PG 91, 1288B)}. «Ανάμεσα στο άκτιστο και τα κτιστά άπειρη είναι η απόσταση και χωρίς κοινά σημεία» {«ἀκτίστου καὶ κτιστῶν ἄπειρον τὸ μέσον ἐστί καὶ διάφορον» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσι-*

είναι σχετικά με την ουσία του Θεού, όπως το αδημιούργητο, το άναρχο, το άπειρο, το ασώματο, δεν δείχνουν τι είναι ο Θεός, αλλά τι δεν είναι¹.

Ο άκτιστος Θεός σχετίζεται πραγματικά με τον κτιστό κόσμο μέσω των ενεργειών του αλλά κατά την ουσία του παραμένει τελείως υπερβατικός και απρόσιτος.

ου και Γρηγορίου, PG 91, 1077A)}.

ⁱ «Όλα όσα είναι σχετικά με την ουσία [του Θεού] υποδηλώνουν όχι το τι είναι αλλά το τι δεν είναι, όπως το αδημιούργητο, το άναρχο, το άπειρο, το ασώματο» {«Πάντα δὲ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν οὐ τὸ τί ἔστιν, ἀλλὰ τί οὐκ ἔστιν ὑποδηλοῖ, οἷον τὸ ἀγένητον, τὸ ἄναρχον, τὸ ἄπειρον, τὸ ἀσώματον» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου*, PG 91, 1288B)}.

ΟΙ ΟΔΟΙ ΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Η λειτουργική ενότητα των δύο οδών

Μεταξύ της καταφατικής και της αποφατικής θεολογίας φαίνεται με την πρώτη ματιά να υπάρχει αντίθεση. Αυτό όμως για τον όσιο Μάξιμο και τη σύνολη πατερική παράδοση δεν ισχύει. Ανάμεσά τους υπάρχει αδιάστατη λειτουργική ενότηταⁱ. Κι αυτό είναι φυσικό, αφού, όπως ήδη τονίσαμε, τόσο η καταφατική όσο και η αποφατική θεολογία για τους Πατέρες της Εκκλησίας δεν αποτελούν καρπούς νοησιαρχικού στοχασμού, αλλά θεμελιώνονται στη θεία αποκάλυψη και στην εμπειρία¹⁷.

Η καταφατική και η αποφατική οδός γνώσης του Θεού εκφράζονται ως δύο λειτουργίες μιας ενιαίας πραγματικότητας¹⁸. Το άρρητο συμπλέκεται με το ρητό μέσα από τη σχέση κτιστού και ακτίστου. Σ' αυτήν τη συμπλοκή αρρήτου και ρητού η ίδια εμπειρία είναι συγχρόνως και καταφατική και αποφατικήⁱⁱ¹⁹.

Οι συνέπειες της ενότητας των δύο οδών

Με τη σύνδεση Κατάφασης και Απόφασης αποφεύγονται δύο

ⁱ «Ενώ λοιπόν βρίσκονται αντίθετα οι αποφάσεις (αρνήσεις) με τις καταφάσεις (αποδοχές), σχετικά με τον Θεό εναλλάξ συμπλέκονται φιλικά μεταξύ τους και μεταξύ τους αντιπαρατίθενται» {«Ἐναντίως οὖν ταῖς καταφάσεσι κειμένων τῶν ἀποφάσεων, ἐναλλάξ ἀλλήλαις περὶ Θεὸν φιλικῶς συμπλέκονται καὶ ἀλλήλων ἀντιπαραλαμβάνονται» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου*, PG 91, 1288C)}.

ⁱⁱ Ο όσιος Μάξιμος πουθενά δεν βάζει τις δύο αυτές οδούς αντιμέτωπες, θεωρεί ωστόσο ότι πιο οικείος χαρακτηρισμός του Θεού είναι το μη είναι, και όχι το είναι (N. A. Ματσούκας, 1980, σ. 190).

μεγάλοι κίνδυνοι, στους οποίους έχει παγιδευτεί η δυτική θεολογική σκέψη. Ο πρώτος κίνδυνος είναι να μεταστραφεί η θεολογία σε μέλη των κτισμάτων, όπου θα επιχειρείται να εντοπιστεί ο Θεός και οι ιδιότητές του. Τότε ο Θεός μεταβάλλεται σε φυσικό μέγεθος¹. Ο δεύτερος κίνδυνος είναι η αποκοπή από την κτιστή (αισθητή και νοητή) πραγματικότητα, για την οποία και μόνο υπάρχει η συμπλοκή ρητού και αρρήτου, κτιστού και ακτίστου²⁰.

Η μεν λοιπόν αποφατική θεολογία σώζει την καταφατική από τον κίνδυνο της αντικειμενοποίησης του Θεού και του ανθρωπομορφισμού, η δε καταφατική θεολογία σώζει την αποφατική από τον κίνδυνο του θεολογικού αγνωστικισμού²¹.

Η υπέρβαση των δύο οδών

Η γνώση της ουσίας του Θεού είναι εξ ολοκλήρου απρόσιτη. Ο κτιστός νους είναι ικανός να δώσει μαρτυρία για τον Θεό μόνο ομολογώντας την πλήρη ανικανότητά του να αποδώσει κάποια λογική κατηγορία ή έννοια στη θεία φύση, καθώς ο Θεός είναι πάνω απ' όλα, πάνω από κάθε σύνθεση²².

Όχι μόνο η καταφατική, αλλά ούτε η αποφατική θεολογία, δεν μπορεί να αποδώσει την αληθινή εικόνα του Θεού, γιατί, όπως τονί-

¹ Οι Πατέρες δίνουν πολλές ονομασίες στον Θεό. Λένε π.χ. ότι ο Θεός είναι φως, ζωή και αγάπη, χωρίς εν τούτοις να λένε τι είναι ο Θεός κατά την ουσία του. Καθώς εντάσσουν οργανικά τις καταφάσεις στον χώρο του Αποφατισμού, δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος εξομοίωσης του Θεού με την κτίση (N. A. Ματσούκας, 1980, σ. 192). «Τι είναι δε αυτό που δεν φαίνεται, ούτε πρέπει να πολυασχολούμαστε, ούτε πιστεύουμε πως μπορούμε να το παρουσιάσουμε με λόγια. Αν και το ζώη και φως φαίνεται να σημαίνουν τι είναι, εν τούτοις αυτά καθόλου δεν φανερώνουν τι είναι Θεός» {«τί δέ ἐστὶν αὐτὸ τὸ μὴ φαινόμενον, οὔτε πολυπραγμονεῖν, οὔτε παριστᾶν δοκεῖ ὁ λόγος· καίτοι τὸ ζώη καὶ φῶς δοκεῖ σημαίνειν τί ἐστὶ, καὶ ταῦτα μηδὲν δὲν δηλοῦν τί ἐστὶ Θεός» (Μάξιμος Ομολογητής, *Σχόλια εἰς τὰ τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου* 2, 3, PG 4, 41B)}.

ζει ο όσιος Μάξιμος ο Ομολογητής, ο Θεός βρίσκεται πάνω από κάθε ανθρώπινο νόημαⁱ. Με τη θέση του αυτήν ο όσιος Μάξιμος διευρύνει τόσο πολύ τα όρια της αποφαιτικής θεολογίας, ώστε αυτή να καταργεί την ίδια τη γνωσιολογική της αξία.

Αυτός όμως είναι ο κύριος σκοπός της αποφαιτικής θεολογίας, να στρέφεται ενάντια σε κάθε αντικειμενοποίηση του Θεού, η οποία μπορεί να συμβεί όχι μόνο με την καταφατική αλλά και με την ίδια την αποφαιτική θεολογία²³.

Η καταφατική και η αποφαιτική οδός γνώσης του Θεού εκφράζονται ως δύο λειτουργίες μιας ενιαίας πραγματικότητας.

ⁱ «Κάθε νόημα είναι αυτών που νοούν και ανήκει σ' αυτά που μπορούν να νοηθούν, όμως ο Θεός δεν υπάγεται ούτε σ' αυτούς που νοούν ούτε σ' αυτά που νοούνται, γιατί είναι υπεράνω αυτών» {«Πᾶσα νόησις, τῶν νοούντων καὶ νοουμένων ἐστίν· ὁ δὲ Θεός, οὔτε τῶν νοούντων ἐστίν, οὔτε τῶν νοουμένων· ὑπὲρ ταῦτα γάρ» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ* 2, 2, PG 90, 1125C)}.

Όσιος Μάξιμος ο Ομολογητής
(Bibliothèque Nationale de France, Paris, Ms. grec 1561, fol. 87a)

Ο ΤΡΟΠΟΣ ΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Η γνώση ως βίωμα

Κατά τον όσιο Μάξιμο και την εν γένει ορθόδοξη παράδοση, ο Θεός γνωρίζεται στην προσωπική σχέση, στη σιωπή. Έτσι το θείο είναι «ανόητο», πέρα δηλαδή από κάθε νόημα που δίνει η ανθρώπινη νόησηⁱ²⁴. Η θεολογία για τον όσιο Μάξιμο δεν είναι διαλεκτικήⁱⁱ. Είναι πάνω από διαλεκτικές αντιθέσεις, απαιτεί ολική σιωπή. Είναι μια κλήση να γνωρίσουμε τον Θεό²⁵.

Η γνώση όμως, ως μετοχή, ακολουθείται από το στάδιο της

ⁱ «Και φέρατε τον νου σας, με την απουσία στα υπερκόσμια διανοητικών νοημάτων, στον ενδότερο τόπο της θείας ησυχίας, όπου μπορεί σε κάποιον να γίνει αντιληπτή μόνο θεία ευφροσύνη χωρίς νοήματα και γνώσεις, η οποία μόνο την εμπειρία αυτών που την αξιώνονται έχει δάσκαλο του μεγέθους της» {«καὶ τὸν νοῦν διὰ τῆς κατὰ τὸ κρεῖττον ἀνοησίας, εἰς τὸ[ν] ἐνδότερον τῆς θείας ἀφθελξίας καταστήσαντας τόπον· ἔνθα μόνης ἐστὶν ἀγνώστως εὐφροσύνης θείας ἀντιλαμβάνεσθαι, τῆς τῶν ἀξιουμένων αὐτῆς πείραν μόνην ἐχούσης τοῦ οἰκείου μεγέθους διδάσκαλον» (Μάξιμος Ομολογητής, *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων*, PG 90, 248B)}.

ⁱⁱ «Όταν με τον έρωτα της αγάπης αναχωρήσει ο νους προς τον Θεό, τότε δεν έχει όλως δι' όλου αίσθηση ούτε του εαυτού του ούτε κανενός από τα κτίσματα. Καθώς φωτίζεται από το θείο και άπειρο φως, γίνεται αναισθητος για όλα τα δημιουργήματα, όπως τα αισθητά μάτια για τ' αστέρια όταν ανατέλλει ο ήλιος» {«Όταν τῷ ἔρωτι τῆς ἀγάπης πρὸς Θεὸν ὁ νοῦς ἐκδημῆ, τότε οὔτε ἑαυτοῦ οὔτε τινὸς τῶν ὄντων παντάπασι ἐπαισθάνεται. Ὑπὸ γὰρ τοῦ θείου καὶ ἀείρου φωτὸς καταλαμπόμενος, ἀναισθητεῖ πρὸς πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότα· καθάπερ καὶ ὁ αἰσθητὸς ὀφθαλμὸς πρὸς τοὺς ἀστέρας, τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος» (Μάξιμος Ομολογητής, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 1, 10, PG 90, 964A)}.

έκφρασης²⁶, καθώς στην προσέγγιση του Θεού οι γνωστικές λειτουργίες του ανθρώπου δεν καταργούνται, αλλά αντίθετα ικανώνονται²⁷. Η συμπλοκή κτιστού και ακτίστου, δεν καταργεί την κτιστότητα, ούτε αίρει τα όριά της, όσες ιδιότητες κι αν παίρνει αυτή από την άκτιστη πραγματικότητα²⁸.

Γνώση και νους

Ο νους είναι η έδρα των λογισμών, το δε Άγιο Πνεύμα δεν εργάζεται έξω από τις γνωστικές δυνάμεις του ανθρώπου²⁹, ούτε όμως μόνο με αυτές. Ο άνθρωπος πορεύεται με την ενεργοποίηση όλων των φυσικών του δυνάμεων και όχι παραμερίζοντας κάποιες σαν περιττό βάρος³⁰.

Στον όσιο Μάξιμο ο νους δεν απολυτοποιείται, ούτε όμως υποτιμάται. Η αξία και η αναγκαιότητα του νου παραμένουν αδιαμφισβήτητες. Γι' αυτό και η έννοια που δίνει ο όσιος Μάξιμος στον όρο «γνώση» είναι η δια της θείας χάριτος γνώση του Θεού από τον καθαρό νου³¹. Ο καθαρός νους έχει θεωρία όχι μόνο των ορατών, αλλά και των αοράτων και αυτού του θείου φωτόςⁱ.

Γνώση και πάθη

Η αγάπη προς τον Θεό και τον πλησίον αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση για να αποκτήσει κάποιος τη θεία γνώση και να παραμείνει σ' αυτήⁱⁱ.

ⁱ «Ο καθαρός νους βρίσκεται ή μέσα στα γυμνά (χωρίς πάθη) νοήματα των ανθρωπίνων πραγμάτων, ή μέσα στη φυσική θεωρία των ορατών ή των αοράτων, ή μέσα στο φως της Αγίας Τριάδας» {«Ο καθαρός νοῦς, ἢ ἐν τοῖς ψιλοῖς νοήμασι τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων εὐρίσκεται, ἢ ἐν τῇ τῶν ὀράτων φυσικῇ θεωρίᾳ, ἢ ἐν τῇ τῶν ἀοράτων· ἢ ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἁγίας Τριάδος» (Μάξιμος Ομολογητής, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 1, 97, PG 90, 981D)}.

ⁱⁱ «Αὐτός που τιμήθηκε με το χάρισμα της γνώσης, ἔχει ὅμως ἐναντίον ἀνθρώπου λύπη ἢ μνησικακία ἢ μίσος, εἶναι ὁμοῖος μ' ἐκεῖνον που τρυπά τα μάτια του με ἀγκάθια καὶ τριβόλια. Γι' αὐτό ἡ γνώση ἔχει ἀπαραιτήτως ἀνά-

Όταν ο νους δεν είναι καθαρός από τα πάθη, προσπαθεί να πετάξει προς τη θεία γνώση αλλά δεν μπορεί, σαν το σπουργίτι που είναι δεμένο από το πόδι με σχοινίⁱ. Γνώση και αρετή συμπλέκονται αρμονικά στην πορεία προς την ένωσή μας με τον Θεόⁱⁱ.

Η γνώση, ως μετοχή, ακολουθείται από το στάδιο της έκφρασης, καθώς στην προσέγγιση του Θεού οι γνωστικές λειτουργίες του ανθρώπου δεν καταργούνται.

γκη την αγάπη» {«Ὁ τοῦ χαρίσματος τῆς γνώσεως καταξιοθεῖς, καὶ λύπην, ἢ μνησικακίαν πρὸς ἄνθρωπον ἔχων, ἢ μῖσος, ὁμοίός ἐστι τῷ ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις τοὺς ὀφθαλμοὺς κατακεντοῦντι [Fr. τοῦ κατακεντοῦντος]. Διὸ ἀναγκαίως δέεται ἢ γνῶσις ἀγάπης» (Μάξιμος Ομολογητής, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 4, 62, PG 90, 1061C-1064A)}.

ⁱ «Ὅπως ἓνα σπουργίτι δεμένο ἀπὸ τὸ πόδι, ὅταν πάει νὰ πετάξει πέφτει στὸ χῶμα, ἐπειδὴ τὸ τραβάει τὸ σχοινί, ἔτσι καὶ ὁ νους ποὺ δὲν ἀπέκτησε ἀκόμη ἀπάθεια καὶ πετά πρὸς τὴ γνώση τῶν ἐπουρανίων, τραβιέται ἀπὸ τὰ πάθη καὶ πέφτει στὴ γῆ» {«Ὡσπερ στρουθίον τὸν πόδα δεδεμένον ἀρχόμενον πέτεσθαι, ἐπὶ τὴν γῆν κατασπᾶται σχοινίῳ ἐλκόμενον· οὕτω καὶ ὁ νοῦς μῆπω ἀπάθειαν κτησάμενος, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν οὐρανίων γνῶσιν πετόμενος, ὑπὸ τῶν παθῶν καθελκόμενος, ἐπὶ τὴν γῆν κατασπᾶται» (Μάξιμος Ομολογητής, *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* 1, 85, PG 90, 980C)}.

ⁱⁱ «Ἀπὸ τὰ ὁποῖα γίνεται φανερὴ ἡ θεία ὁμοίωση, ἀπὸ τὴ γνώση δηλαδὴ καὶ ἀπὸ τὴν αρετὴ» {«Ἐξ ὧν ἡ θεία ὁμοίωσις δείκνυται, γνῶσεώς τε φημι καὶ ἀρετῆς» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου*, PG 91, 1140B)}.

Όσιος Μάξιμος ο Ομολογητής και ο βίος του
(Istoma Gordeev, Μουσείο Τέχνης και Ιστορίας του Solvychevodsk, Ρωσία)

Η ΠΟΡΕΙΑ ΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Η κίνηση προς τη γνώση

Ο Θεός αποκαλύπτεται. Όλος ο κόσμος είναι μια αποκάλυψη Θεού. Το κάθε τι στον κόσμο είναι ένα μυστήριο του Θεού και ένα σύμβολο του Λόγου, γιατί είναι αποκάλυψη του Λόγουⁱ³².

Δίνοντας κανείς γνωρίσματα στον Θεό και πλησιάζοντας πιο κοντά στα σύμβολα της θεότητας, εξοικειώνεται με τις εικονικές παραστάσεις. Όταν όμως εισδύει στον «ὕπερ νοῦν γνόφον»ⁱⁱ, όταν δηλαδή έχει την εμπειρία του αρρήτου, τότε γίνεται και η «απόκρυψη» του Θεού, τότε νοιώθει ότι ο Θεός δεν είναι κανένα από αυτά τα ονόματα, κατανοεί ότι η θεότητα δεν έχει καμμιά σχέση με τα φυσικά πράγματα. Τότε ο θεολόγος βρίσκεται σε παντελή «αλογία» και «ανοησία». Αλλά καθώς ο Θεός κρύβεται –και έτσι «διασώζεται» από την έκπτωση στα ανθρώπινα–, φανερώνεται στον άνθρωποⁱⁱⁱ³³. Έρχε-

ⁱ Κατά τον όσιο Μάξιμο, πρέπει να δει κανείς και να αναγνωρίσει μέσα στον κόσμο τα πρωτογενή του θεία θεμέλια. Όταν ο ήλιος της Αλήθειας αρχίσει να λάμπει στον καθαρθέντα νου, τότε το κάθε τι του φαίνεται εντελώς διαφορετικό (Γ. Φλορόφσκυ, 1993, σ. 348).

ⁱⁱ Ο «ὕπερ νοῦν γνόφος» (το σκοτάδι που υπερβαίνει τον νου) είναι ένα φωτεινό και εκθαμβωτικό σκοτάδι, καθώς είναι γεμάτο από τη λαμπρότητα του θείου φωτός. Είναι το ίδιο σκοτάδι στο οποίο εισήλθε ο Μωυσής στο Όρος Σινά (Εξ. 20, 21).

ⁱⁱⁱ «Γιατί κρύβεται καθώς εμφανίζεται ο του παντός δημιουργός και νομοθέτης Λόγος, ο οποίος είναι κατά τη φύση άόρατος, και φανερώνεται καθώς κρύβεται, αυτός για τον οποίο πιστεύουν οι σοφοί ότι κατά τη φύση δεν είναι μικρός και περιορισμένος» {«Κρύπτεται γὰρ φαινόμενος ὁ τοῦ παντός δημιουργός καὶ νομοθέτης λόγος, κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἀόρατος, καὶ ἐκφαίνεται

ται σε συνάντηση προς τον άνθρωπο και παρέχει σ' αυτόν «μεταδόσεις»³⁴.

Θεία Οικονομία και γνώση

Η ως άνω αντίληψη για την αποκάλυψη του Θεού στον άνθρωπο αναπτύσσεται μέσα σε χριστολογική οπτική. Τα πάντα ερμηνεύονται με το πρόσωπο του Χριστού³⁵.

Σκοπός της δημιουργίας του ανθρώπου είναι η ένωσή του με τον Θεό. Γι' αυτό ήταν αναγκαία η πρόσληψη ολόκληρου του ανθρώπου από τον Λόγοⁱ. Ο όσιος Μάξιμος μιλά για την κατά χάρη ταύτιση με τον Χριστόⁱⁱ. Επειδή δε ο Χριστός είναι «εἷς τῆς Τριάδος»,

κρυπτόμενος, μὴ λεπτός εἶναι φύσει τοῖς σοφοῖς πιστευόμενος» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου*, PG 91, 1129BC)}. «Και καθὼς τώρα εἰσδύουμε στο σκοτάδι που υπερβαίνει τον νου, θα συναντήσουμε ὄχι απλῶς περιστολή του λόγου, ἀλλὰ παντελή ἀλογία (ἀπουσία του λόγου) και ἀνοησία (ἀπουσία του νου)» {«καθάπερ καὶ νῦν εἰς τὸν ὑπὲρ νοῦν εἰσδύνοντες γνόφον, οὐ βραχυλογίαν, ἀλλ' ἀλογίαν παντελῆ καὶ ἀνοησίαν εὐρήσομεν» (Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, *Περὶ μυστικῆς θεολογίας* 3, PG 3, 1033B)}. «“Ἀλλὰ παντελή ἀλογία...” Ἀλογία ἐννοεῖ το να μὴν μπορούμε με λόγια να παρουσιάσουμε αὐτά που εἶναι ὑπεράνω του λόγου και ἀνοησία το να μὴν ἔχει κάτι [ἀνθρώπινη] ἐννοια και να μὴν μπορεῖ κανεὶς να το νοήσει, καθὼς εἶναι ὑπεράνω του νου» {«Ἄλλ' ἀλογίαν παντελῆ. Ἄλογίαν φησὶ τὸ μὴ δύνασθαι λόγῳ παραστήσαι τὰ ὑπὲρ λόγον· καὶ ἀνοησίαν οὖν τὸ ἀεννόητον, καὶ ὃ μὴ δύναται τις νοῆσαι, ὡς ὑπὲρ νοῦν» (Μάξιμος Ομολογητής, *Σχόλια εἰς τὸ Περὶ τῆς μυστικῆς θεολογίας* 3, PG 4, 425B)}.

ⁱ «Γιατί πῶς ο ὑπερούσιος Θεὸς Λόγος, που σαρκώθηκε για χάρη μας... θα ἀναπλάσει τον παλαιὸ ἄνθρωπο, ἀν δὲν τον ἔχει λάβει ἐξ ολοκλήρου και ολόκληρο, ἐκτός μόνο ἀπὸ την ἀμαρτία, ἀπ' την οποία προήλθε η παλαιώση;» {«Πῶς γὰρ ὁ ὑπερούσιος δι' ἡμᾶς σαρκωθείς Θεὸς Λόγος... καινουργήσει τὸν πάλαι, μὴ δι' ὄλου καὶ ὄλον λαβῶν, μόνης δίχα τῆς ἀμαρτίας, ἐξ ἧς ἡ παλαιώσις» (Μάξιμος Ομολογητής, *Ἐγχειρίδια θεολογικὰ καὶ πολεμικὰ πρὸς Μαρῖνον*, PG 91, 156CD)}.

ⁱⁱ «και να γίνουμε ζωντανές εἰκόνες του Χριστοῦ και το ἴδιο μ' αὐτόν μάλλον κατὰ χάρη παρά ἀντίγραφο» {«καὶ γενέσθαι ζώσας εἰκόνας Χριστοῦ, καὶ ταυτὸν αὐτῷ μᾶλλον κατὰ τὴν χάριν ἢ ἀφομοίωμα» (Μάξιμος Ομολογητής,

η μετοχή αυτή έχει και τριαδολογικό χαρακτήραⁱ.

Για τον όσιο Μάξιμο λοιπόν, η «συγγενεία» μας με τον Θεό γίνεται μόνο μέσω της Οικονομίας του Υιού δια της υιοθεσίας μας από την εκκλησιαστική κοινότητα και όχι απλά και μόνο μέσω της κάθαρσης³⁶.

Το τέλος της πορείας

Η πληρότητα της γνώσης του Θεού θα γίνει πραγματικότητα μόνο πέρα από τα όρια αυτού του κόσμου, στα έσχατα³⁷.

Τότε ο άνθρωπος θα γίνει κατά χάρη ό,τι είναι ο Θεός κατά φύσηⁱⁱ. Στην κατάσταση αυτή δεν θα υπάρχει άγνοια του Θεού, αλλά απέραντη απόλαυση των θείων, η οποία θα αυξάνει συνεχώς την ακόρεστη επιθυμία για τον Θεόⁱⁱⁱ. Ο άνθρωπος δεν θα επιθυμεί πια να

Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου, PG 91, 1253D}).

ⁱ «Αὐτός δε που δια [της τηρήσεως] των εντολῶν δέχθηκε τον Λόγο, δι' αὐτοῦ δέχθηκε και τον Πατέρα, που είναι σ' αὐτόν κατά φύση, και δέχθηκε και το Πνεῦμα, που είναι σ' αὐτόν κατά φύση» {«Ὁ δὲ τὸν Λόγον διὰ τῶν ἐντολῶν δεξάμενος, δι' αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὄντα συνεδέξατο Πατέρα, και τὸ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὄν συνεδέξατο Πνεῦμα» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ* 2, 71, PG 90, 1156D-1157A)}.

ⁱⁱ «Και –τέλος σ' όλα αυτά– αφού ενώσει [ο άνθρωπος] δια της αγάπης την κτιστή φύση με την άκτιστη (ὡ του θαύματος της αγάπης του Θεού για εμάς τους ανθρώπους!), ένα και ταυτό να τις αναδείξει κατά την κατάσταση της χάρης, περιχωρώντας ὅλος σ' ὅλον ολοκληρωτικά τον Θεό και γενόμενος οτιδήποτε κι αν είναι ο Θεός, χωρίς ταυτότητα κατά την ουσία» {«και τέλος ἐπὶ πᾶσι τούτοις, και κτιστὴν φύσιν τῇ ἀκτίστῳ δι' ἀγάπης ἐνώσας (ὡ τοῦ θαύματος τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας) ἐν και ταῦτόν δείξειε κατὰ τὴν ἕξιν τῆς χάριτος, ὅλος ὄλω περιχωρήσας ὀλικῶς τῷ Θεῷ, και γενόμενος πᾶν εἶ τί πέρ ἐστιν ὁ Θεός, χωρίς τῆς κατ' οὐσίαν ταυτότητος» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου*, PG 91, 1308B)}.

ⁱⁱⁱ «[Η φύση των κτισμάτων] θα ελευθερωθεί από τον εν τόπω περιορισμό

κινείται από τον Θεό, από την απόλαυση της άπειρης θείας γνώσης, στην οποία θα μετέχει¹.

Σκοπός της δημιουργίας του ανθρώπου είναι η ένωσή του με τον Θεό. Γι' αυτό ήταν αναγκαία η πρόσληψη ολόκληρου του ανθρώπου από τον Λόγο.

κατά τη στάση και από τον εν χρόνω κατά την κίνηση, λαμβάνοντας αεικίνητη στάση (την απέραντη απόλαυση των θείων) και στάσιμη κίνηση (την ακόρεστη γι' αυτά όρεξη)» {«τῆς τε κατὰ τὴν στάσιν ἐν τόπῳ περιγραφῆς, καὶ τῆς ἐν χρόνῳ κατὰ τὴν κίνησιν ἐλευθερωθήσεται· στάσιν ἀεικίνητον λαβοῦσα, τὴν ἀπέραντον τῶν θείων ἀπόλαυσιν, καὶ κίνησιν στάσιμον, τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀκόρεστον ὄρεξιν» (Μάξιμος Ομολογητής, *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων* 65, 44, PG 90, 781C)}.

¹ «Τότε –σκέπτομαι– μαθαίνοντας την κατ' ουσία ύπαρξη των κτισμάτων, το τι και πώς και για ποιο σκοπό είναι, δεν θα κινηθούμε πια με επιθυμία προς κάτι κατά τη γνώση (καθώς θα έχει ολοκληρωθεί σ' εμάς η γνώση για τον καθένα και για το κάθε τι που είναι μαζί με τον Θεό) και ανάλογα θα υπόκειται σ' εμάς και θα μετέχεται από εμάς με απόλαυση μόνο η άπειρη και θεία και ακατάληπτη γνώση» {«Τότε γὰρ καὶ τὴν κατ' οὐσίαν ὑπαρξιν τῶν ὄντων κατὰ τὸ τί καὶ πῶς καὶ ἐπὶ τίνι εἶναι, ὡς οἶμαι, μανθάνοντες πρὸς τι ἐφετῶς ἔτι κατὰ γνῶσιν οὐ κινήθησόμεθα, τῆς ἐκάστου καὶ ἐφ' ἐκάστου τῶν μετὰ Θεὸν γνώσεως ἡμῖν περατωθείσης, καὶ τῆς ἀείρου καὶ θείας καὶ ἀπεριλήπτου ἀπολαυστικῶς ἡμῖν ἀναλόγως ὑποκειμένης τε μόνης καὶ μετεχομένης» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου*, PG 91, 1077AB)}.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο όσιος Μάξιμος ο Ομολογητής είναι γνήσιος εκφραστής και συνεχιστής της θεολογικής παράδοσης των προ αυτού Πατέρων. Ο Αποφατισμός και ο Καταφατισμός στα συγγράμματά του δεν έχουν νοησιαρχικό χαρακτήρα, αλλά αποτελούν έκφραση ζωντανής υπαρξιακής σχέσης με τον Θεό μέσα σε μια πορεία καθάρσεως, φωτισμού και τελειώσεως.

Ο Θεός σχετίζεται πραγματικά με τον κόσμο μέσω των ενεργειών του και γίνεται γνωστός από αυτές κατά την εκδήλωσή τους στην κτίση και την ιστορία, κατά την ουσία του όμως παραμένει τελείως υπερβατικός και απρόσιτος. Σ' αυτήν τη συμπλοκή αρρήτου και ρητού η ίδια εμπειρία είναι και καταφατική και αποφατική, και συγχρόνως ο Θεός, ως άκτιστος και υπερβατικός κατά τη φύση του, βρίσκεται πάνω από κάθε ανθρώπινο νόημα, είτε καταφατικό, είτε αποφατικό.

Με τη σύνδεση Κατάφασης και Απόφασης αποφεύγονται δύο μεγάλοι κίνδυνοι για τη θεολογική σκέψη. Ο πρώτος είναι να μεταστραφεί η θεολογία σε μελέτη των κτισμάτων, όπου θα επιχειρείται να εντοπιστεί ο Θεός και οι ιδιότητές του. Τότε ο Θεός μεταβάλλεται σε φυσικό μέγεθος. Ο δεύτερος κίνδυνος είναι η αποκοπή από την κτιστή πραγματικότητα.

Κατά τον όσιο Μάξιμο και την εν γένει ορθόδοξη παράδοση, ο Θεός γνωρίζεται στην προσωπική σχέση, στη σιωπή. Η γνώση όμως, ως μετοχή, ακολουθείται από το στάδιο της έκφρασης, καθώς στην προσέγγιση του Θεού οι γνωστικές λειτουργίες του ανθρώπου δεν καταργούνται. Ο νους δεν απολυτοποιείται, ούτε όμως υποτιμάται.

Η αγάπη προς τον Θεό και τον πλησίον αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση για να αποκτήσει κάποιος ήδη από το παρόν της ιστορίας τη θεία γνώση. Η πληρότητα όμως της γνώσης του Θεού θα γίνει πραγματικότητα μόνο πέρα από τα όρια αυτού του κόσμου, στα έσχατα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

-Διονύσιος Αρεοπαγίτης, «Περὶ μυστικῆς θεολογίας», Migne J. P., *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 3, Paris 1857, στ. 997-1064.

-Μάξιμος Ομολογητής, «Ἐγχειρίδια θεολογικὰ καὶ πολεμικὰ πρὸς Μαρίνον», Migne J. P., *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 91, Paris 1865, στ. 9-286.

-Μάξιμος Ομολογητής, *Ἡ Μυσταγωγία* (σειρά: «Συγκριτική μυσταγωγικῶν κειμένων» Α), εισαγωγή-κείμενο-κριτικό υπόμνημα-μετάφραση Χ. Γ. Σωτηρόπουλος, Αθήνα 1996.

-Μάξιμος Ομολογητής, «Κεφάλαια περὶ ἀγάπης», Migne J. P., *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 90, Paris 1865, στ. 959-1080.

-Μάξιμος Ομολογητής, «Περὶ διαφόρων ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου», Migne J. P., *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 91, Paris 1865, στ. 1027-1418.

-Μάξιμος Ομολογητής, «Περὶ θεολογίας καὶ τῆς ἐνσάρκου οικονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ», Migne J. P., *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 90, Paris 1865, στ. 1081-1176.

-Μάξιμος Ομολογητής, «Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφόρων ἀπόρων τῆς Θείας Γραφῆς», Migne J. P., *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 90, Paris 1865, στ. 243-786.

-Μάξιμος Ομολογητής, «Σχόλια εἰς τὰ τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου», Migne J. P., *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 4, Paris 1857, στ. 29-114.

-Μάξιμος Ομολογητής, «Σχόλια εις τὸ Περὶ θείων ὀνομάτων», Migne J. P., *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 4, Paris 1857, στ. 185-416.

-Μάξιμος Ομολογητής, «Σχόλια εις τὸ Περὶ τῆς μυστικῆς θεολογίας», Migne J. P., *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*, τόμος 4, Paris 1857, στ. 415-432.

Βοηθήματα

-Begzos Marios P., «Der Aporphatismus in der ostkirchlichen Theologie. Die kritische Funktion einer traditionellen Theorie heute», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολῆς Αθηνών ΚΖ'/1986*, σ. 177-216.

-Βασιλιεβιτς Μάξιμος, *Ο άνθρωπος της εν Χριστώ κοινωνίας. «Μετοχή Θεού» στη θεολογική ανθρωπολογία του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου και του αγίου Μαξίμου του Ομολογητού*, διδακτορική διατριβή υποβληθείσα στο Τμήμα Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1999, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης 20/7/2001.

-Βλέτσης Αθανάσιος Β., *Το προπατορικό αμάρτημα στη θεολογία Μαξίμου του Ομολογητού. Έρευνα στις απαρχές μιας οντολογίας των κτιστών*, εκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1998.

-Ζηζιούλας Ιωάννης, Μητροπολίτης Περγάμου, «Το είναι του Θεού και το είναι του ανθρώπου», *Σύναξη* 37/1991, σ. 11-36.

-Μαρτζέλος Γεώργιος Δ., «Κατάφαση και απόφαση κατά την Ορθόδοξη Πατερική Παράδοση», *Εισηγήσεις μαθημάτων θεολογικού κύκλου Ανοιχτού Πανεπιστημίου 2002-2003*, εκδ. Δήμος Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 273-288.

-Ματσούκας Νίκος Α., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Α. Εισαγωγή στη θεολογική γνωσιολογία («Φιλοσοφική και θεολογική βιβλιοθήκη» 2)*, εκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2009.

-Ματσούκας Νίκος Α., *Κόσμος, άνθρωπος και κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1980.

-Σωτηρόπουλος Χαράλαμπος Γ., *Θέματα ασκητικής ζωής εις τα «Κε-*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

φάλαια αγάπης» του Αγίου Μαξίμου του Ομολογητού, Αθήνα χ.χ.

-Φλορόφσκυ Γεώργιος, *Οι Βυζαντινοί Πατέρες του έκτου, εβδόμου και ογδόου αιώνα*, μτφρ. Π. Κ. Πάλλης, εκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1993.

-Χρήστου Παναγιώτης Κ., *Ελληνική Πατρολογία. Πρωτοβυζαντινή περίοδος ς'-θ' αιώνες*, τ. Ε', εκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2006².

-
- ¹ Ν. Α. Ματσούκας, 2009, σ. 207.
² Αυτόθι, σ. 208.
³ Μ. Βασιλιεβιτς, 1999, 2001, σ. 50.
⁴ Ν. Α. Ματσούκας, 2009, σ. 208.
⁵ Ν. Α. Ματσούκας, 1980, σ. 189.
⁶ Αυτόθι, σ. 204.
⁷ Γ. Δ. Μαρτζέλος, 2003, σ. 274.
⁸ Ν. Α. Ματσούκας, 2009, σ. 208.
⁹ Γ. Φλορόφσκυ, 1993, σ. 345.
¹⁰ Γ. Δ. Μαρτζέλος, 2003, σ. 273.
¹¹ Ι. Ζηζιούλας, 1991, σ. 23.
¹² Ν. Α. Ματσούκας, 1980, σ. 189.
¹³ Γ. Δ. Μαρτζέλος, 2003, σ. 275.
¹⁴ Ι. Ζηζιούλας, 1991, σ. 33.
¹⁵ Αυτόθι, σ. 24.
¹⁶ Γ. Δ. Μαρτζέλος, 2003, σ. 287.
¹⁷ Αυτόθι, σ. 283.
¹⁸ Ν. Α. Ματσούκας, 1980, σ. 192.
¹⁹ Ν. Α. Ματσούκας, 2009, σ. 203.
²⁰ Αυτόθι, σ. 205.
²¹ Γ. Δ. Μαρτζέλος, 2003, σ. 284.
²² Γ. Φλορόφσκυ, 1993, σ. 341-342.
²³ Γ. Δ. Μαρτζέλος, 2003, σ. 281.
²⁴ Ν. Α. Ματσούκας, 1980, σ. 188.
²⁵ Γ. Φλορόφσκυ, 1993, σ. 342.
²⁶ Ν. Α. Ματσούκας, 2009, σ. 206.
²⁷ Ν. Α. Ματσούκας, 1980, σ. 187.
²⁸ Ν. Α. Ματσούκας, 2009, σ. 206.
²⁹ Γ. Φλορόφσκυ, 1993, σ. 343.
³⁰ Α. Β. Βλέτσης, 1998, σ. 109-110.
³¹ Χ. Γ. Σωτηρόπουλος, *χ.χ.*, σ. 236.
³² Γ. Φλορόφσκυ, 1993, σ. 347.
³³ Ν. Α. Ματσούκας, 1980, σ. 194.
³⁴ Π. Κ. Χρήστου, 2006, σ. 279.
³⁵ Γ. Φλορόφσκυ, 1993, σ. 341.
³⁶ Μ. Βασιλιεβιτς, 1999, 2001, σ. 50.
³⁷ Γ. Φλορόφσκυ, 1993, σ. 344.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΥΣΗ	
Δυτική και ανατολική μεθοδολογία	7
Ο οντολογικός χαρακτήρας της γνώσης	8
ΤΑ ΠΕΔΙΑ ΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ	
Γνωστός και άγνωστος	9
Σε σχέση με τη δημιουργία	9
Ο τρόπος ύπαρξης του Θεού	10
Η ουσία του Θεού	11
ΟΙ ΟΔΟΙ ΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ	
Η λειτουργική ενότητα των δύο οδών	13
Οι συνέπειες της ενότητας των δύο οδών	13
Η υπέρβαση των δύο οδών	14
Ο ΤΡΟΠΟΣ ΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ	
Η γνώση ως βίωμα	17
Γνώση και νους	18
Γνώση και πάθη	18
Η ΠΟΡΕΙΑ ΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ	
Η κίνηση προς τη γνώση	21
Θεία Οικονομία και γνώση	22
Το τέλος της πορείας	23
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	25
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	27

«Τότε –σκέπτομαι– μαθαίνοντας την κατ' ουσία ύπαρξη των κτισμάτων, το τι και πώς και για ποιο σκοπό είναι, δεν θα κινηθούμε πια με επιθυμία προς κάτι κατά τη γνώση (καθώς θα έχει ολοκληρωθεί σ' εμάς η γνώση για τον καθένα και για το κάθε τι που είναι μαζί με τον Θεό) και ανάλογα θα υπόκειται σ' εμάς και θα μετέχεται από εμάς με απόλαυση μόνο η άπειρη και θεία και ακατάληπτη γνώση» (Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου*, PG 91, 1077AB).